

УДК 37.015.31.091.4

Георгій Філіпчук,
м. Київ

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІЙ ВИМІР «ПЕДАГОГІКИ ДОБРА»

У статті доводиться, що життєтворчість академіка Івана Андрійовича Зязюна була підпорядкована ідеалам служіння своєму народу. Його «Педагогіка добра» є цінною своїм природним синтезом принципів народності, громадянськості, патріотичності, наділена трансцендентними виховними функціями для «живих і ненарождених» поколінь. Вона слугує надійним опертям для національної освіти в умовах зміцнення української ідентичності. В академічно-педагогічному середовищі І. Зязюн завжди керувався «відчуттям честі, достоїнства і значущості освіти в суспільстві». Він добре розумів, наскільки для педагога, учня, студента, нарешті держави, що прагне суб'єктності у світовому співтоваристві, значущим є збалансування фундаментальних складових реальної і гуманної освіти, щоб «з гідністю прийняти виклик часу».

Ключові слова: *І. А. Зязюн, «Педагогіка добра», культуро-відповідність, природовідповідність, діалог культур, культура, «олюднення» людини.*

Постановка проблеми. Сучасний світ перенасичений не лише інформацією, новітніми знаннями, але й новими, нечуваними досі викликами, загрозами, проблемами і завданнями. Безперервно доводиться, відшуковуючи відповіді, наvertати на шляхи історичних уроків, набутого людством досвіду, щоби не збиватися на манівці, хибні помисли і дії. Логічно, адже надбання матеріальної і духовної культури народів і цивілізацій, людей, які жили раніше на нашій планеті до нас (86% – понад 50 млрд.), є безцінним скарбом для подальшого розвитку, прогресу і виживання. Етичний, інтелектуальний, естетичний, почуттєвий, громадянський капітал має постійно супроводжувати життєдіяльність людини і суспільства, держав і народів. Для педагогів, які присвятили себе професійній справі «олюднення» людини, найважливішим обов'язком залишається «годування» себе та інших культурою. І коли так стається, що цей процес уповільнюється, ігнорується, втрачає свою

мотиваційність, тоді деградує особистість, учитель, освіта, держави і цивілізації.

Частка Культури в навчально-виховному процесі є тим визначальним індикатором, який засвідчує його якісний контент. Культ культури у змісті освіти має стати парадигмою в умовах її реформування, модернізації виховних систем. «Майбутнє людства, якого ми хочемо, з культурою» – цивілізаційне правило глобального світу, що підтримано ООН за результатами міжнародних самітів. Освіта, як і все суспільне життя, потребує культури – духовної, інтелектуальної, яка опирається на ґрунт світової й національної спадщини. За таких умов людські помисли і вчинки матимуть якісно інший, благородніший і гуманніший характер. Саме культурні цінності народжують і оберігають життя, формують ідеали й життєві смисли, творять любов до ближнього, народу й людського роду, рідної землі, природи, Батьківщини.

Виклад основного матеріалу. Культура передусім потрібна для особистісного саморозвитку і становлення. Попри всю інформаційність, технологічність, поліінституційність соціо-середовища, головним ретранслятором знань і культурних цінностей залишатиметься Вчитель. У різних країнах він наділений і різним соціальним статусом, проте його суспільно значимій ролі важко знайти замітники. Академік Іван Зязюн (2000) так описує його місце в культурно-освітньому просторі і суспільних процесах: «Які б реформи не відбувалися в освіті, які б не пропонувалися ідеї щодо її змісту, щодо найновітніших технологій і світових її стандартів вони завжди будуть недостатніми, бо найважливішою ланкою поліпшення якості освіти був і залишається вчитель» (с. 305).

Сьогодні, коли ініціатори й розробники проекту Концепції педагогічної освіти, насамперед МОН України, стверджують, що її метою є «випереджаюча модернізація педагогічної освіти», яка стане «ключовою умовою у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року» (Проект Концепції розвитку педагогічної освіти, 2017), то надзвичайно важливим є усвідомлення проблеми ціннісних світоглядних вимірів для українського педагога. Очевидно,

реформування педагогічної освіти означає більш глибоке розуміння державою, народом, професійним середовищем «сучасної моделі педагогічної професії в контексті очікувань(?) суспільства, перспектив розвитку національної економіки та глобальних технологічних змін». Маємо усвідомити одну сутнісну річ, що структура, організації та методики (технології) навчання, збільшення в освітніх програмах питомої ваги практичної підготовки, далеко не вичерпують суспільну затребуваність концепції. Передусім в концепцію має бути закладена методологія, культуроприродовідповідний принцип її змісту.

В академічно-педагогічному середовищі цієї стратегії завжди дотримувався І. Зязюн (2000) з його традиційним «відчуттям честі, достоїнства і значущості освіти в суспільстві» (с. 304). Він добре розумів, наскільки для педагога, учня, студента, нарешті держави, що прагне суб'єктності у світовому співтоваристві, значимим є збалансування фундаментальних складових реальної і гуманної освіти, щоби «з гідністю прийняти виклик часу». Є сенс в тому, що, окрім добротних знань і навичок у сфері природничих, фізико-математичних, технічних наук, не менш важливо опановувати гуманітарні напрями, людиноцентричні галузі знання. «Освіта, – писав І. Зязюн (2000), – повинна орієнтуватись насамперед не на потреби господарчі, а на потреби людей, враховуючи у такий спосіб і проблеми господарчі. Це означає, що ми повинні оцінювати всі явища, події, факти освіти з огляду на розвиток людини і суспільства. Головне в людині її духовність на засадах національної культури» (с. 304).

У цьому вислові міститься триєдність «зязюнівського» світосприйняття. По-перше, утверджується найвища суспільна цінність – Людина, стверджуючи конституційні і європейські норми людиноцентризму. «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», – записано в основному Законі країни (Конституція України, 2006, с. 5). А в документах ЄС та Ради Європи щодо «основних компетенцій для навчання протягом усього життя (європейські еталонні рамки)

зазначається, що «головна цінність Європи – люди» (Рекомендація 2006/962/ЄС).

По-друге, суспільний розвиток потребує не лише економічних, технологічних вартостей, але й позаматеріальних ідеалів, окреслюючи важливість гуманізації школи.

По-третє, формування особистості, її оригінального і неповторного духовного світу, відбувається передусім завдяки національній культурі, вічним загальнолюдським цінностям. Іван Андрійович Зязюн (2000) закликав своїх колег по академічному цеху, щоб «збори педагогічної Академії звернулися до керівництва держави з пропозицією позбутися небаченого ніколи в історії нашого народу великого нашестя духовного примітивізму, який знищує історичні набутки наших предків» (с. 305).

На правду, можна солідаризуватися з його поглядами, що людська потреба культури непідвладна ні часу, ні політичним, ні етнічним чи географічним ознакам. І одне з найбільш гуманістичних гасел світової спільноти у ХХІ столітті («кожна культура має бути почутою»), було йому дуже близьке своєю суголосністю. Бо в його основі – людська особистість і життєздатність народу, який, відповідно до педагогічної класики, без культури не сформує сильну державу, здорову і творчу націю, благородних чоловіків і прекрасних матерів, відважну і вдячну молодь.

Тому прагнення «годуватися» культурою є універсальним у вимірах людського буття, а також парадигма «культура – освіта – людина – суспільство – світ» є методологічною базою для глобального і національного розвитку. І завдання, яке мусить вирішувати практична і наукова педагогіка, – як освіта, культура будуть змінювати сучасний агресивний, нетолерантний, мілітарний і конкурентний світ на краще. Чи спроможні вони це здійснювати? На цьому шляху різні держави, нації, освітні системи, входячи з одного боку, в єдиний освітній простір, а з іншого – розробляючи і реалізуючи власні моделі, концепції і новаційні технології, світоглядні орієнтири, формують своєрідну освітню політику відповідно суспільно-державному замовленню, національним традиціям та інтересам.

Варто визнати, що вся життєтворчість І. Зязюна (2000) була підпорядкована ідеалам служіння своєму народу. Особливо прискіпливо передусім як громадянин він ставився до моральних, професійних і патріотичних якостей «високих» керівників усіх рангів. «Коли в особі державного лідера поєднується мудрість і майстерність Учителя, мужність і відповідальність батька, сердечність і чесність Матері, Держава і Народ досягають визнання і розквіту» (с. 307). Без особистого прикладу, благородного вчинку, впровадження в практику універсального педагогічного правила «роби, як я», унеможливлується ефект будь-яких виховних систем. Його «Педагогіка добра» є цінною насамперед своїм природним синтезом принципів народності, громадянськості, патріотичності, наділена трансцендентними виховними функціями для «живих і ненарождених» поколінь. Вона слугує надійним опертям для національної освіти в умовах зміцнення української ідентичності, адже і зараз імперські агресивні наміри сконцентровані на стимулюванні денационалізаційних процесах в Україні. Суть знекорінення – знищити будь-яке сприйняття, позицію, активність і розвиток національного «Я». Зникнення етнічної своєрідності, що проявляється в аспектах мови, національної пам'яті, традиції, символах, культурі, унеможливує усвідомлення й мотивацію приналежності до української етнічної ідентичності, гордості за неї.

Конкретна суспільно-політична ситуація має прямий вплив на вирішення гуманітарних, освітніх проблем. Саме соціокультурне середовище, характер політичної системи, рівень і можливості збереження культурної традиції, сутність соціалізаційних процесів у сім'ї визначають якість виховання молоді. Свідомість, ідентичність, культурна самовираженість Особистості є певними індикаторами стану освіти, її філософії. Для кожної національної освітньої системи ця проблема є актуальною, проте для України на всіх напрямках національного простору вона є загрозою державності й суверенності. Вона виходить за межі природних і закономірних впливів глобалізації з її культурними впливами, інтервенцією і запозиченням інкультурних цінностей, масовою міграцією і входженням в

«іншу» культурну нішу. Розвиток науки і технологій, комунікаційних систем, економічна співпраця і взаємозалежність, надшвидке зростання знань і інформації, демократизація суспільств – усе це значно підсилює культурний, гуманітарний обмін, але ніяким чином ці процеси не можуть розглядатися як замітники націокультурному ствердженню.

Очевидно, у замкненому культурному середовищі продовжують жити хіба що найбільш відсталі від цивілізації етноси. Уся світова спільнота втягнута, інтегрована в глибокий культурний обмін, діалог культур. Цей процес є природним, закономірним, продуктивним. Взаємопроникнення культурних цінностей, діалог культур є не просто запозиченням «інших» ідей, такі процеси збагачують різноманітні аспекти буття нації, удосконалюють етичні норми, її естетичні смаки, формують нові стратегії життєдіяльності держав і народів.

Безперечним є також факт значного підвищення якості освітніх систем завдяки діалогічності культур. Вона стимулює розвиток освіченості, індустріалізації, демократизації, інноваційності технологічних процесів. Даючи узагальнюючу оцінку результатам культурних контактів, можна знаходити чимало універсальних досягнень країн і народів, що відносяться до різних культурних і філософських моделей. Європейські країни, США, Канада, Японія, Південна Корея, Сінгапур, Гонконг, Тайвань, а також Китай за останній період демонструють високі показники освіченості населення, новітнього економічного розвитку, якості життя, наукових і технологічних проривів. Зміст шкільного, університетського навчання збагатився креативністю мислення, творчими, дослідницькими підходами, академічною свободою вишів. Перелік позитивного впливу інтервенції культурних цінностей можна продовжувати, не опонуючи цьому значущому процесу як ознаки гуманної цивілізаційності.

Однак реальність є такою, що часто навіть унікальний потенціал знань і компетентностей далеко не завжди здатний забезпечувати бажаний результат, стабілізацію і суспільний прогрес. Для гармонії стосунків Людини з людиною, природою, світом, держави з державою, народу з народом, для нормальної

життєдіяльності сучасної цивілізації потрібен не лише досконалий прагматизм, але й високий гуманізм, що олюднює суспільне буття. Приходить до держав і народів усвідомлення (на жаль, не для всіх) того, що на логіку поведінки і культуру прийняття рішень політичного, економічного, соціального, екологічного, гуманітарного, технічного, міжнародного характеру, на свідомість, почуття, ідеали, позиції мають суттєво впливати цінності етики, моралі, естетики, загальнолюдських принципів і поведінкових норм, національних вартостей і традицій. Адже для творення етичного суспільного й індивідуального «Я» необхідна значно глибша й ґрунтовніша основа, ніж навіть опертя на досягнення найсучаснішої матеріальної культури. Відомий філософ і педагог М. Монтень (2008) зазначав, що «злиденності матеріальній допомогти неважко, злиденності душі – неможливо.., бо навіщо наука тому, хто втратив голову» (с. 434–435), підкреслюючи надважливість гуманізації людського буття.

Такий підхід містить загальний характер, що притаманний глобальній освіті. Очевидно, недоцільно, складно або майже неможливо, адміністративно чи політично ззовні впливати на зміст національних освітніх систем. Кожна наділена власними механізмами саморегуляції і самовдосконалення, кожна по-своєму сприймає наріжні принципи педагогіки культуровідповідності і природовідповідності, кожна по-різному, залежно від стану розвитку громадянського суспільства, піддана політичним, авторитарним чи демократичним впливам. Для них доволі складно знаходити спільний знаменник, зважаючи на неоднаковість рівнів економічного, соціального, культурного розвитку, своєрідність історичного поступу й усталених традицій. Але навіть за таких умов окреслюються спільні ознаки, критерії, загальні підходи. Найперше, що освіта кожної суверенної країни своїм найголовнішим завданням і обов'язком вважає пізнання й засвоєння надбань, цінностей національної культури, героїки і діянь видатних національних діячів і просвітників, без чого як неможливо зберегти власну ідентичність і гідність, так і вести діалог із світом.

Проте українство для продовження життя нації і в часи бездержавні безперервно обстоювало цей важливий принцип культуровідповідності в шкільництві й просвітництві, який був оберегом його ідентичності, історичної пам'яті, віри, традиції. Б. Чепелянський (1910), український педагог і громадський діяч, із нагоди 25-літнього ювілею М. Грушевського (1910 р.) у журналі «Світло» (стаття «Великий учений діяч соборної України») так оцінює значущість для виховання нації питання пізнання видатних національних постатей: «У кожної нації, у кожного народу є свої національні герої, котрими пишається рідна нація, котрі являються її окрасою. Герої ці повинні дуже цінитися рідним народом, бо вони своєю силою, інколи всесвітнім значінням підвищують свою націю, роблять її видатнішою» (с. 33).

Варто визнати, що національні досягнення у сферах духовної, інтелектуальної, матеріальної культури важливі не лише для безперервного конструювання безпечної «екологічної ніші» життєдіяльності громадянина, нації і держави, але чимало їхніх унікальних виокремлень є водночас цінностями світової спадщини, якими пишається як конкретний народ, так і людство. Українці обдарували світ багатьма подібними злетами людського духу і таланту, вносячи в скарбницю загальнолюдської культури власний національний доробок. Таким універсальним надбанням українства є, наприклад, пісенна національна спадщина, яка налічує 880 (!) тисяч пісень, що удвічі більше, ніж мають усі країни Європи. І музей «Української пісні» в Києві (на місці Арки «дружби» народів), створення якого ініціює українська інтелігенція, було б гідною відповіддю на виклики часу.

Усвідомлення справжньої сили українського культурного потенціалу в його найширшому контексті уможливиться передусім тоді, коли відбудуватиметься велика синергія єднання українства на материзні і поза його межами. В національній освіті (і не тільки!) має нарешті бути зреалізована парадигма «збір цвіту по всьому світу», щоб презентувати насамперед для себе нашу цивілізаційну тяглість буття, утверджувати в душах українців особисту, національну, державну Гідність, а універсальність здобутків національної культури формуватимуть реальну суб'єктність України на міжнародній арені.

Доцільність таких підходів у системі сучасної освітньої політики можна проілюструвати окремими історичними прикладами, які засвідчують з одного боку про значимість упродовж різних періодів для збереження ідентичності українців чинників національної культури, освіти, науки, з іншого – їхня інтелектуальна і духовна праця навіть в умовах бездержавності була складовою європейського і світового культурного простору. Цей доконаний факт потребує уваги і поваги.

Що ми знаємо про тих, хто одержимо і жертовно прокладав дорогу до української свободи, незалежності, державності? Чи завжди прагнемо пізнавати велику істину буття тих, хто наділений правом бути прикладом для наслідування нинішнім і майбутніми поколіннями українців? І чи вітчизняна освіта на всіх рівнях не зобов'язана трансформувати в знання, ідеали, почуття ті цінності, які належать високим злетам національного духу? Очевидно, ці запитання, нагадування, заклики постійно нуртують у помислах і світопочуваннях тих, для кого «українськість» не стала модним брендом, а наділена духовним, ідейним, моральним змістом.

Коли науковці намагаються досліджувати у методологічному контексті місце, роль, сутність української філософської, етичної, естетичної, психологічної, педагогічної, політичної, соціологічної думки, то мають пам'ятати одне аксіоматичне правило – зробити це можна лише на основі глибокого вивчення й осмислення тих сторінок національної історії і національної культури, які не писалися завойовниками, а зберігають свою націєтворчу й загальнолюдську значущість. Однією з існуючих донині проблем, особливо у сфері гуманітарних наук, є інерційна тенденція вибудови об'єктивного бачення світу в його найширшому соціокультурному вимірі, опираючись на запозичені концепції, усталені оцінки, рудиментарні погляди і цінності, загублену історичну пам'ять, утрачену моральну відповідальність перед своєю нацією і державою. Аналіз ретроспективи, сучасного стану національного буття засвідчує про нагальність потреби вивчення і висвітлення свідомо замовчуваного, а то і сфальсифікованого, ціннісного пласту діяльності і надбань українських зарубіжних наукових,

просвітницьких, громадських, політичних організацій у Європі та світі, зокрема у XIX–XXI ст. у найрізноманітніших сферах життєдіяльності (освіта, наука, культура, мистецтво, література, музика, живопис, економіка й господарство, право, екологія, політика, видавнича діяльність тощо).

Висновки. Важливо усвідомити, що сильною і творчою нацією можна стати лише за умов безперервного об'єднання зусиль і прагнень українства на материзні і поза її межами. Тоді й виконання конституційного обов'язку державою (Конституція України, 2006) («сприяти консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури» (с. 8)) набуватиме реальності. Ця тема стає дуже важливим аспектом реформування змісту формальної і неформальної освіти.

«Боже, нам єдність подай!» є національно затребуваною вартістю, якою мають бути наскрізно просякнуті зміст і філософія освіти, виховний і культуротворчий процес, інформаційний простір, психолого-педагогічні дослідження, щоби через виховання Нації зрощувати силу й авторитет Української держави. Переконали, що в такому соціокультурному середовищі сказане академіком І. Зязюном (2000) («Мій народе, моя Україно! Жодне із творінь людських на Ваших теренах не посміє життям своїм Вас зрадити чи Вас проігнорувати, бо народжені вони для єдиного: Вас віншувати. Як батька-матір, як рід свій великий, як рідну Землю, як єдину Батьківщину!» (с. 307)) стане сущим і в Слові, і в Чині.

Список літератури

- Зязюн, І. А. (2000). *Педагогіка добра: ідеали і реалії*. Київ: МАУП.
- Верховна Рада України. (2006). *Конституція України*. Київ: Парламентське видавництво.
- Монтень, М. (2008). *Опыты*. Москва: Эксмо.
- Проект Концепції розвитку педагогічної освіти (9.03.2017)*. Взято з <https://osvita.ua/school/reform/58718/>
- Про основні компетенції для навчання протягом усього життя. (2006). *Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС)*. Взято з http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975
- Ушинский, К. Д. (1956). *К. Д. Ушинский и его педагогическое наследство*. Москва: Учпедгиз.
- Чепелянский, Б. (1910). Великий учений діяч Соборної України. *Світло*, 33.

Georgy Filipchuk

CULTURAL AND EDUCATIONAL MEASUREMENT OF «PEDAGOGICS OF GOOD»

The article argues that the life-creativity of Academician Ivan Andriiovych Ziaziun was subordinated to the ideals of serving his people. His "Pedagogy of good" is valuable for his natural synthesis of the principles of nationality, citizenship, patriotism, endowed with transcendental educational functions for "living and unborn" generations. It serves as a solid foundation for national education in the context of strengthening Ukrainian identity. It is substantiated that the disappearance of ethnic identity, manifested in aspects of language, national memory, traditions, symbols, culture, makes it impossible to perceive and motivate belonging to Ukrainian ethnic identity and pride for it. In the academic and pedagogical environment of this strategy, I. Ziaziun always adhered to his traditional "sense of honor, dignity and significance of education in society." He clearly understood how important it is for a teacher, a pupil, a student, and finally a state who seeks subjectivity in the world community, to balance the fundamental components of real and humane education in order to "take on the challenge of time with dignity." These ideas are designed on the conscious experience of the adoption of the principles of culture and nature compatibility and multiculturalism. The attention is paid to foreign achievements in improving the quality of educational systems through the dialogue of cultures that stimulates the development of education, industrialization, democratization, innovation of technological processes. By giving a general assessment of the results of cultural contacts, you can find numerous universal achievements of countries and peoples related to various cultural and philosophical models.

Keywords: I. A. Ziaziun, "Pedagogy of good", cultural correspondence, nature correspondence, dialogue of cultures, culture, "humanization" of a person.

References

- Ziaziun, I. A. (2000). Pedahohika dobra: idealy i realii [Pedagogics of good: ideals and realities]. Kyiv: MAUP.
- Verkhovna Rada Ukrainy. (2006). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo.
- Monten, M. (2008). Opyty [Experiences]. Moscow. Eksmo.
- Proekt Kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity [Project of Concept of Pedagogical Education Development] (9.03.2017). Retrieved from <https://osvita.ua/school/reform/58718/>
- Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia [About basic competences for lifelong learning]. (2006). Rekomendatsiia 2006/962/IeS Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (IeS). Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975
- Ushinskij, K. D. (1956). K. D. Ushinskij i ego pedagogicheskoe nasledstvo [K. D. Ushinskij and his pedagogical heritage]. Moscow: Uchpedgiz.
- Chepelianskyi, B. (1910). Velykyi uchenyi diiach Sobornoj Ukrainy [Great scientist of the Cathedral Ukraine]. Svitlo, 33.

Одержано 14.01.2018 р.